

*В.І.Соченко, доктор архітектури, професор
кафедри Основ архітектури та архітектурного
проектування КНУБА*

*Д.В.Соченко, бакалавр архітектури,
студент V курсу кафедри Інформаційних
технологій в архітектурі КНУБА*

АРХІТЕКТУРНІ АНСАМБЛІ В КОНТЕКСТІ ІСТОРИЧНОГО РОЗВИТКУ СВІТОВОЇ ХРАМОБУДІВНОЇ КУЛЬТУРИ

Особливості формування архітектурних ансамблів одна із «вічних» проблем світового зодчества. Історія їх створення входить своїм корінням в глибоку давнину. Піраміди Єгипту, акрополь Афін, форуми Риму, собор Св. Софії в ансамблі імператорського центру Константинополя, ансамблі площ Св. Марка у Венеції та Св. Петра в Римі, ансамблі соборів Св. Софії та Золотоверхий Св. Архістратига Михаїла в Києві, ансамбль Соборної площі зі Свято-Успенським собором Києво-Печерської Лаври та багато ін. були створені в різні часи світового цивілізаційного розвитку.¹ Але вони і понині справляють незабутнє враження та захоплення багаточисельних туристів та професійної громадськості, величністю та досконалістю своїх композиційно-художніх вирішень, які відображають особливості суспільного розвитку тих далеких часів.

Зазначимо, що поняття «ансамбль»* використовується в різних видах мистецтв: в музиці, співі, танцях, театральних виставах, літературі, архітектурі і містобудуванні, образотворчому мистецтві тощо. При цьому в кожному із них приймаючи свої специфічні риси.

В архітектурі та містобудуванні різних епох яскраво проявилися намагання зодчих вийти за межі архітектури окремої будівлі і охопити єдиним композиційно-художнім задумом складну просторово організовану сукупність різних будівель і споруд з їх природним оточенням та благоустроєм, формуючи згармонізоване середовище ансамблевої забудови площі, вулиці тощо³.

Ансамбль як феноменальна композиційно-образна система визначає взаємодію, єдність і гармонійність, поліфонізм різноманітних будівель та їх архітектурно-художніх форм, цілісно організованого простору. В архітектурі, як і в інших видах мистецтв, єдність різноманітних форм та елементів направлено

* Ансамбль (франц. "ensemble") – буквально «разом», сукупність, стрункий (гармонійний): 1) в музиці, співі, танцях декілька виконавців – дует, тріо, хор тощо; 2) в театрі – гармонічне сполучення всіх компонентів сценічного мистецтва, підпорядкованого єдиному задуму; 3) в архітектурі та містобудуванні – гармонійна єдність складної архітектурно-просторової композиції, в якій включені різні будівлі, міська інфраструктура, озеленення і благоустрій та природне оточення вцілому².

талановитими здчими на створення гармонійного композиційно-художнього цілого, що представляє собою, як стверджував Ле Корбюзьє «высочайшую степень интенсивности человеческого гения»⁴. На рівні ансамблю створюється «большая архитектура»⁵, формуються синтетичні образи великої сили емоційно-естетичного впливу. Мистецтво ансамблю – вищий прояв композиційно-художньої майстерності в архітектурі та містобудуванні. В різні часи питанням особливостей формування архітектури та створення ансамблів приділялась значна увага відомих майстрів та теоретиків зодчества.

Так, ще М.П.Вітрувій, звертаючи увагу на майстерність зодчих античності зауважував, що при створенні архітектури необхідно «принять во внимание условия местности, назначение здания» и «путем сокращений или добавления, достигь их уравновешенности», чтобы «...внешность здания не вызывала у смотрящих сомнений в его эвритмии»⁶.

Л.-Б.Альберті вважав, що в архітектурі «красота есть строгая соразмерная гармония всех частей, объединенных тем, чему они принадлежат, - такая, что ни прибавить ни убавить, ни изменить ничего нельзя, не сделав хуже»⁷. «Архитектурный ансамбль – відзначав І.В.Жолтовський – это сложная художественная система систем, целокупность образов решаемая с помощью целого ряда взаимосвязанных условий, композиционных закономерностей и принципов, специфических для ансамбля»⁸. З.Гідіон зазначав, що в архітектурному ансамблі «главное взаимоотношение объемов, определяющее полифоническую «оркестровку» ...тонкую игру в пространстве»⁹. Л.А.Ільїн стверджував, що ансамбль «в высшем смысле – это усиление архитектурных средств воздействия, превосходящих возможности отдельного архитектурного памятника»¹⁰.

Тож архітектурний ансамбль – композиційна згармонізована сукупність різних будівель і споруд, органічно поєднаних єдиним архітектурним задумом, в яких наявна загальна естетична цілісність. А містобудівний ансамбль – система гармонічно сформованого архітектурного середовища, до якого органічно входять ряд різних будівель і комплексів та окремих архітектурних ансамблів з інженерною інфраструктурою та з природним оточенням і елементами благоустрою та озеленення, які організовані в єдиний композиційно-художній задум містобудівних просторів – площі, вулиці тощо¹¹. Характерною особливістю містобудівних ансамблів можливе входження в них взаємопов'язаних між собою декількох архітектурних ансамблів. В різних типах ансамблів в синтетичній єдності також використовуються різні твори монументального мистецтва та дизайну (скульптура, живопис тощо).

Найчастіше визначні архітектурні та містобудівні ансамблі формуються протягом тривалого часу, іноді віками, в результаті послідовного історичного розвитку первісної ідеї в різні часи декількома поколіннями зодчих. При цьому

можуть спостерігатися стилістична змінюваність в часі його окремих частин та будівель при збереженні в цілому загальних архітектурно-композиційних рішень. Зміни можуть визначатися новими соціально-економічними потребами, природними умовами та архітектурно-художніми уподобаннями в контексті історичного розвитку. Їх цілісність досягала завдячуючи врахуванню особливостей історико-культурної спадкоємності та високому професіоналізму цілого ряду поколінь зодчих, які приймали участь у розбудові історично сформованих ансамблів. І згодом наставав час стабілізації та консервації досконало створеної ансамблевої забудови, яка вже може становити історичну, архітектурну, містобудівну, наукову та естетичну цінність як визначної пам'ятки архітектури і які потребують відповідних пам'яткоохоронних заходів по їх належному збереженню у складі заповідних або охоронних зон на державному, а найбільш визначні – на світовому рівні. Слід відзначити, що кожна епоха в історичному розвитку людства полишила по собі визначні храмові ансамблі, які відображають різні етапи світового цивілізаційного розвитку та залишаючи після себе визначні культурні здобутки. Так, шедевр світового зодчества - ансамбль Афінського акрополя зі знаменитим Парфеноном, був створений в період найвищого розквіту еллінської архітектури стародавньої Греції при володарюванні Перикла (близько 495-492 рр. до н.е.). Керівництвом всіх робіт при формуванні ансамблевої забудови займався знаменитий скульптор Фідій. Над створенням ансамблю Акрополя працювали визначні зодчі Каллікрат, Іктін, Мнесікл, Архілок та інші.¹²

В біблійні часи Святої Землі Палестини в Єрусалимі за царя Соломона в 957-950 рр. до н.е. будується Перший старозавітний кам'яний храм Єдиному Богу.¹³ Згодом на цій Святій Землі в I ст. н.е. започатковується християнська віра та формується значне сакральне середовище пов'язане з Благою Вістю про скору появу Спасителя людства. З цим середовищем пов'язані Святі місця з храмами Благовіщення у Назареті та Різдва Христового у Віфліємі. В IV ст. в Єрусалимі створюється значний ансамблевий комплекс присвячений життю, стражданню, смерті і Воскресінню Ісуса Христа – храм Воскресіння Христового з храмом Гроба Господня¹⁴. Саме тут, згідно Святого Писання, був розіп'ятий та похований, а потім чудовим образом Воскрес Ісус Христос. Це найбільш шанований сакральний ансамбль Єрусалима – пам'ятка особливої релігійної значимості християнського світу, явище, яке займає унікальне історичне місце в цивілізаційному розвитку людства.

А в період найвищого розвитку Візантійської імперії в VI ст., часи правління імператора Юстиніана I (527-562 рр.), будується знаменитий собор Св. Софії (532-537 рр.), арх-ри: Анфімій із Тралл та Ісідор із Мілета – найбільш значний християнський храм в ансамблі імператорського центру Константинополя, який став визначною пам'яткою світового храмобудування.¹⁵

Загальновідома головна площа зі собором Св. Марка у Венеції, яка формувалася протягом декількох століть (з 1150 по 1810 рр.) і остаточно був створений дивний архітектурний ансамбль Венеції. В різні часи над його формуванням приймали участь талановиті зодчі – Н.Барат'єрі, Б.Буоно, Я.Сансовіно та В.Скамоцці.¹⁶

Головний храм Ватикану - ансамбль собора і площі Св. Петра в Римі, побудований на місці поховання першого римського єпископа апостола Петра. Він створювався з 1506 р., коли до його вирішення був залучений знаменитий зодчий Д.Браманте, а згодом, протягом понад 160 років над ним успішно працювали декілька поколінь видатних італійських митців – С.Рафаель, Б.Мікеланджело, Л.Берніні та ін. Знаменита площа зі собором Св. Петра була останньою грандіозною спорудою на території Риму в XVII ст.¹⁷

Визначна храмова забудова Верхнього міста стародавнього Києва (X–XII ст.ст.) – колишній церковно-палацовий ансамбль з церквою Богородиці Десятинної «міста Володимира», ансамбль собору Св. Софії «міста Ярослава» та ансамбль Золотоверхого собору Св. Архистратига Михаїла «міста Ізяслава-Святополка» були зведені в різні часи розвитку Київської Русі. Протягом багатьох століть формувалася і визначна Соборна площа зі Свято-Успенським собором Києво-Печерської Лаври. По цій проблематиці опубліковано цілий ряд ґрунтовних досліджень.¹⁸ І нині надзвичайно актуальним являється цілісне дослідження визначних храмових ансамблів історичного центру столярного града Києва в контексті історичного розвитку знаменитих ансамблів світового храмового зодчества. Адже храмова архітектура Київської Русі вписала в історію світового зодчества блискучі сторінки. Так про собор Св. Софії в Києві, сучасник його будівництва, видатний давньоруський церковний діяч часів Ярослава Мудрого, митрополит Іларіон, присвятив новозбудованому храму захоплюючі слова: «Церковь дивна и славна всем окружным странам, яко же она не обращается во всем полунощи земном от Востока до Запада».¹⁹

І в 1990 р. архітектурні ансамблі собору Св. Софії та Києво-Печерської Лаври визнані як видатні пам'ятки культури світового значення і включені до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Тож постає актуальна задача проведення широких досліджень та визначити місце і роль храмового зодчества Київської Русі в контексті історичного розвитку світового храмовбудування. Та при цьому підготувати рекомендації щодо належного збереження вітчизняної історико-архітектурної спадщини в цілому.

Враховуючи формат цього видання, більш детальний розгляд означених вище історичних храмових ансамблів буде наведено в наступних публікаціях цього збірника, що надасть можливості відслідкувати закономірності їх історичного розвитку та визначити пам'яткоохоронні особливості їх належного збереження як визначних пам'яток світової культурної спадщини для

прийдешніх поколінь.²⁰ Адже багато із них нині включені до Списку всесвітньої спадщини та охороняються під егідою ЮНЕСКО.

Висновки.

Архітектурно-містобудівні ансамблі – вищий рівень в розвитку світового зодчества. В різні епохи світового цивілізаційного розвитку були створені визначні храмові ансамблі, які знаменують різні періоди суспільного розвитку та його культурних надбань. Вивчення особливостей їх формування в історичному контексті надають можливості визначити закономірності їх розвитку, принципи та прийоми композиційної побудови для можливого використання цього досвіду в сучасній архітектурно-містобудівній практиці, так і будуть сприяти охороні та надійному збереженню вітчизняних храмових ансамблів як неминущих цінностей національної та світової культурної спадщини.

Література

1. Всемирная история архитектуры. В XII тт., Т.1. - с. 238; Т.2. - с. 173-226; Т.3. - с. 516-519; Т.5. - с. 113, 162-181, 225; Т.6. - с. 339-423.
2. Энциклопедический словарь, под ред. проф. И.Е.Андреевского. У 4 т., Т.1а, изд. Ф.А.Брокгаузь, И.А.Ефронъ. – Семеновская типолитография И.А.Ефрона: С.-Петербург, 1980. – с. 46.
3. Бунин А.В. Круглова М.Г. Архитектура городских ансамблей. Ренессанс. – М.:Издат. Всесоюзной академии архитектуры, 1935. – с. 81; Див. також Егоров Ю.А. Ансамбль в градостроительстве СССР. Очерки. – М.:Изд. Академии наук СССР, 1961. – с. 11-25; Бунин А.В.,Саваренская Т.Ф. История градостроительного искусства. В 2 т. – М.:Стройиздат, 1979; Кирилова А.Н., Иванова И.В., Павличенко В.И., Мастерство композиции: Пространство, пластика, ансамбль. – М.:Стройиздат, 1983. – с. 110-111; Гутнов А.Э. Эволюция градостроительства. – М.:Стройиздат, 1984. – 256 с.; Демин Н.М. Управление развитием градостроительных систем. – К.:Будивэльнык, 1991. – 184 с.; Тімохін В.О. Архітектура міського розвитку.– К.: КНУБА, 2008. – 629 с.; Панченко Т.Ф. Ландшафт Києва як об'єкт історичної культурної спадщини і сучасного зеленого будівництва //Арх. вісник КНУБА: Науково-вироб. зб. – К.: Вип. 6. – с. 263-273; Шебек Н.М. Просторова композиція історичного ядра Києва //Сучасні проблеми архітектури та містобудування. Вип. 6. – 1998. – с. 84-88.
4. Ле Корбюзье. Архитектура XX века. – М.:Стройиздат, 1977. – с. 73.
5. Мастера советской архитектуры об архитектуре. Т.1. – М.:Стройиздат, 1975. - с. 290.

6. Витрувий. Десять книг об архитектуре. – М.:Изд-во Всесоюзной академии архитектуры, МС МХХХ VI, - с. 118-119.

7. Леон-Батиста Альберти. Десять книг о зодчестве. – М.: Изд-во Всесоюзной академии архитектуры, МС МХХХ VI. - с. 318-319.

8. Мастера советской архитектуры об архитектуре. Т.1. – М.:Стройиздат.- 1975. – с. 45.

9. Гидеон З. Пространство, время, архитектура. – М.:Стройиздат, 1973. – с. 24-25.

10. Мастера советской архитектуры об архитектуре. Т.1. – М.:Стройиздат, 1975. – с. 290.

11. Мардер А.П., Євреїнов Ю.М., Пламеницька О.А. та ін. Архітектура. Короткий словник-довідник. /За заг. ред. А.П.Мардера. – К.:Будівельник, 1995. – с. 18-19.

12. Соколов Г.И. Акрополь в Афинах. – М.:Просвещение. 1968. – 108 с.; Брунов Н.И. Памятники Афинского акрополя: Парфенон и Эрехтейон. – М.:Искусство. 1973. – с. 173.

13. Єрусалимський храм царя Соломона. – Режим доступу: wikipedia.org/wiki/Иерусалимский_храм.

14. Святе письмо Старого та Нового завіту. – К.:Uniteg Bible Socityts. С. 430-435; Див. також: Успенский Н.Д. Святыя места в Иерусалиме на сегодня //ЖМП. 1961. - №5. – с. 19; Бидл М. Гробница Христа //Ариель. – 1999. - №32. – с. 24.

15. Асєєв Ю.С. Шедеври світової архітектури. – К.:Радянська школа. – 1982. – с. 9-11.

16. Бринкман А.Э. Площадь и монумент. – М.:Изд-во Всесоюзной академии архитектуры. – 1935. – с. 58-63.

17. Rogàny frigyès. Róma. – Budapest. 1967. – с. 340-264.

18. Асєєв Ю.С. Архитектура Древнего Киева. – К.:Будівельник. 1982. – с. 25-35; Соченко В.І. Церква Богородиці Десятинна в Києві. – К.:Мистецтво, 2014. – 224 с.; Кресальний М.Й. Софійський заповідник у Києві. – К.: Держ. вид. літ. з будів. і архіт. 1960. – 128 с. ; Логвин Г.Н. Собор Святої Софії в Києві. – К.:Мистецтво. 2001. – 352 с.; Нікітенко Н.М. Собор Святої Софії в Києві. – К.:Техніка, 2000. – 232 с.; Дегтярьов М.Г., Реутов А.Б. Михайлівський Золотоверхий монастир. – К.:Техніка, 1999. – 160 с.; Сіткарьова О.В. Успенський собор Києво-Печерської Лаври. – К.: Вид-во Свято-Усп. Києво-Печерської Лаври. 2000. – 232 с.; Слепцов О.С. Архитектура православного храма. – К.:А+С, 2012. – 552 с.

19. Повесть временных лет. – М.:Изд-во АН СССР, 1950. – с. 102.

20. Міжнародні засади охорони нерухомої культурної спадщини. – К.:Фенікс, 2008. – 178 с.; Див. також: Дьомін М.М. Проблеми дослідження архітектурної спадщини України //Архітектурна спадщина України. Вип. 1. – К.: 1994. – с. 5-10; Товбич В.П. Збереження та охорона архітектурної спадщини – справа кожного //В.В.Товбич, М.В.Сисойлов. Архітектура: мистецтво та наука. – Дніпропетровськ: Свідлер, 2007. – с. 350-494; Історико-містобудівні дослідження Києва /За ред. Вечерського В.В.; відп. за вип. Сердюк О.М.. – К.:Вид. «Фенікс», 2011. – 454 с.

Аннотація

В разные времена развития мирового зодчества были созданы выдающиеся архитектурные ансамбли, которые и ныне вызывают неизгладимое впечатление и восхищение как многочисленных туристов, так и профессиональной общественности. Изучение опыта формирования и закономерностей их исторического развития актуальная задача современных мастеров архитектуры и научных сотрудников. Приведены общие положения формирования и развития выдающихся храмовых ансамблей как феноменального явления мирового зодчества.

Ключевые слова: архитектурные храмовые ансамбли, памятники архитектуры, охрана и сохранение культурного наследия.

Annotation

In different times of architecture outstanding architectural ensembles, were created causing a lasting impression and admiration of both the numerous tourists and the professionals. Studying the experience of their formation and regularities of the historical development is actual task of modern masters of architecture and researchers. There are common principles of formation and development of outstanding temple ensembles as the phenomenon of world architecture.

Keywords: architectural temple complexes, architectural monuments, protection and preservation of cultural heritage.